

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

LIAUDIES MEISTRAS - VAKAR IR ŠIANDIEN

2011-12-01

ŽURNALAS: TAUTODAILĖS METRAŠTIS

TEMA: TAUTODAILĖ

AUTORIUS: VYTENIS RIMKUS

DATA: 2011-12

LIAUDIES MEISTRAS - VAKAR IR ŠIANDIEN

Vytenis Rimkus

Senasis, tradicinis liaudies menas į kultūros erdves kaip savitas reiškinys buvo įtrauktas apie XIX-jo amžiaus vidurį. Pirmiausia jis buvo traktuojamas kaip valstiečių, ūkininkų, kaimo žmonių meninė raiška. Esminės jo savybės – taikomoji funkcija ir gražumas, dekoratyvumas, kolektyvinės kūrybos pobūdis. Kolektyviškumas reiškėsi ne tuo, kad vieną daiktą kūrė grupė žmonių, bet tuo, kad darbo įgūdžiai buvo perduodami iš kartos į kartą, kūrinių stilistika formavosi šimtmečiais. Didžioji dalis kaimo žmonių dalyvavo kūryboje, asmenybė, individualumas ištirpdavo bendrame sraute. Audėjos mokėsi iš mamų, drožėjai savo meninę veiklą pradėdavo piemenaudami ir t. t. Šiandienos požiūriu tai buvo bemoksliai žmonės. Būdavo ir savo meistriškumu išsiskiriančių žmonių, tačiau jų autorystė nebuvo įtvirtinama.

Autorystė liaudies mene susijusi su vaizduojamosios dailės atsiradimu ir jos raida liaudies kūryboje. Ryškus ir net esminis pavyzdys – medinės skulptūros. Paulius Galaunė, muziejuose rinkdamas publikacijai „dievukus“, atrado grupėles tarpusavyje stilistiškai artimų darbų, kurias ir įvardijo kaip „Šv. Jurgio autorius“, „Pietos autorius“ ir t. t. Kas čia vyko? Kuriant figūrą, žmogaus (šventojo, Dievo...) vaizdą nebepakanka vien fizinio darbo, o atsiranda vaizduojamojo personažo dvasios raiškos poreikis ir net būtinybė. Taip ilgametis neįvardinto dievdirbio darbas sukuria individualią, asmeninę stilistiką. Buvo atrasti ir jau įvardijami pirmieji dievdirbiai. Autorizacijos procesas tapo visuotiniu ir net būtinu liaudies menui tapus parodų eksponatais. Autorystės statuso įsitvirtinimui padėjo ir kitų vaizduojamojo meno šakų (tapybos, grafikos) gausėjimas liaudies meno panoramoje.

Šiandieninės tautodailės erdvėje besireiškiantys žmonės yra raštingi, didesnę ar mažesnę mokslą įgiję asmenys. Pabandyta sugrupuoti Tautodailininkų sąjungos Šiaulių skyriaus narius – rezultatai išties įdomūs: iš bendrojo narių skaičiaus (385)

aukštąjį išsilavinimą turi 124 asmenys, nebaigtą aukštąjį – 7, specialųjį vidurinį – 136, vidurinį – 80, nebaigtą vidurinį – 12, šešias-aštuonias klases – 12, pradinį – 14. Savaip šie duomenys pasiskirsto žanrų, specializacijos požiūriu pagal aukščiau pateiktas septynias išsimokslinimo kategorijas:

Audėjos – 9, 0, 3, 2, 1, 2, 3;

Mezgėjos – 48, 2, 21, 39, 3, 4, 5;

Gintaro apdirbėjai, juvelyrai – 1, 0, 3, 6, 3, 1, 0;

Akmens kalėjai, kalviai – 6, 0, 7, 14, 1, 0, 0;

Pynėjai, verbų ryšėjai – 10, 0, 17, 20, 2, 0, 0;

Medžio drožėjai – 15, 3, 11, 22, 1, 4, 0;

Keramikai – 13, 1, 11, 20, 0, 1, 3;

Tapytojai, grafikai, karpytojai – 22, 1, 7, 13, 1, 0, 3.

Šis suskirstymas nėra labai griežtas, nes daugelis meistrų dirba dviejuose ir net trijuose žanruose, pvz., skulptoriai drožia medį ir kala akmenį, tapytoja-mezgėja ir t. t. (Duomenis peržiūrėjo ir sugrupavo Jūratė Nekrašaitė). Aukštojo mokslo atstovų tarpe yra aukštųjų dailės mokyklų atstovų, o didžiausią grupę sudaro specialiųjų vidurinių mokyklų atstovai. Taigi šiandienos tautodailininkas – išsilavinęs žmogus.

Dailės panoramoje egzistuoja dvi kūrėjų grupės – profesionalusis ir liaudies menas, dar išskiriama vaikų-moksleivių kūryba. Rengiamos atskiros parodos, jų dalyviai vėlgi vadovaujasi priklausymu tai ar antrai grupei. Bet čia visą laiką kildavo ir tebekyla diskusijos, pavyzdžiui, ar vidurinių dailės mokyklų, technikumų auklėtiniai tebėra liaudies meistrai, ar jau profesionalai dailininkai. Meno istorikams ir teoretikams visad knietėjo pažvelgti į XX amžiaus pradžios pasaulinę dailę, kai naujų krypčių kūrėjai iš esmės buvo tik dailės mėgėjai (Polis Gogenas, Vincentas van Gogas ir daugelis kitų). Taigi profesionalumo kategorija nėra vien spec. aukštojo mokslo kriterijus. Gyvenime šios dvi dailės grupės visad bendravo, darė viena kitai kūrybines ir organizacines įtakas. Liaudies meno organizacijų (draugijų, seminarų, stovyklų, kursų ir kt.) veikloje buvo ir yra nemažai profesionalių dailininkų. O neretas atvejis, kai jau žymus profesionalas dailininkas iki dailės instituto ar akademijos dalyvaudavo tautodailės parodose, buvo, o kartais ir tebėra, liaudies meno organizacijų nariu. Tokių kelių yra perėję skulptoriai Vytautas Mačiuika ir Kazys Kasperavičius, grafikas Eduardas Juchnevičius ir kt.

Dabar daug tautodailininkų jau yra priimami į bendras meno parodas, jaučiasi jose kaip lygus su lygiais, dalyvauja monumentaliosios dailės konkursuose, jų kūryba visais technologiniais ir estetiniais parametrais įsilieja į bendrąją meno panoramą (medžio ir akmens meistrai Vilius Biskis ir Kazys Bimba, dalis kalvių ir juvelyrų).

Į tautodailės sferą įsilieja piešimo mokytojai, baigę Vilniaus dailės akademiją ir ypač Šiaulių universiteto Menų fakultetą, dalyvaudami ir atskiruose ir bendruose

pleneruose, stovyklose, parodose (keramikai Laima Kelmelienė, Vilija Taujanskaitė, medžio drožėjai Dalius Žymantas, Anatolijus Akstinas, tapytojai Algirdas Zibalis, Ona Girdvainienė, Gintaras Daukša, karpytoja Alma Stugienė ir daug kitų). Tautodailės sferoje sėkmingai reiškiasi ir kitų specialybių atstovai. Tai gydytojai-tapytojai Jonas Mikalauskas ir Rastauskaitė-Bulavienė, audėja Irena Kryžanauskienė, inžinieriai-kalviai Julius Bukauskas ir Česlovas Žalys, originalių siūlinių kompozicijų kūrėjas Jonas Rimša, juvelyras Juozas Rutkauskas, medžio drožėjai Raimondas Baškys ir architektas Dalius Martinaitis, dėstytojas – juostų audėjas Antanas Dundulis su dukra Edita Dapšiene. Šį sąrašą galima tęsti ir tęsti, čia ypač daug įvairių specializacijų mokytojų, laisvalaikio rankdarbystėje siekiančių meistriškumo lygio.

Įdomus dailininkų dinastijų buvimas ir raida. Daugelio dailininkų biografijose pabrėžiama, kad jų tėvai buvę artimi liaudies menui, kone visos motinos ir močiutės buvusios puikios audėjos, verpėjos, mezgėjos, iš jų perimti poreikiai ir pirminiai įgūdžiai. O štai ir atvirkštinis procesas: jauni būsimieji dailininkai, dar besimokydami dailės, į kūrybos erdvę patraukia savo tėvus. Itin ryškus pavyzdys – Rimas Bičiūnas ir jo mama Monika Bičiūnienė, Stanislovas Adomaitis ir mama Elena Adomaitienė, Pranciškus Gerlikas ir mama Petronėlė Gerlikienė.

Šiuo metu egzistuoja du terminai – *tautodailė* ir *liaudies menas*. Savo pirmine semantika tai ganėtinai skirtingi dalykai: *tautodailė* – tai vienos tautos menas, kuriamas ne tik tos tautos valstybėje, bet ir už jos ribų, *liaudies menas* apima visų tautybių, esančių valstybės ribose meninę kūrybą. Formaliu požiūriu lietuvių tautodailės parodoje lyg ir svetimi būtų rusų, lenkų, čigonų kūriniai, tačiau šiandieniniame gyvenime šių dviejų terminų prasminiai skirtumai nunyko ir jie tapo lygiaprasmiai ir lygiaverčiais sinonimais.

Apie liaudies meną ir liaudies meno kūrėjus užsienio šalyse esama įvairių nuomonių. Neretai laikoma, kad liaudies menas – jau praeities reiškinys, žemdirbių taikomasis menas (Bauernkunst, krestjanskoje iskustvo), o šiandien jis egzistuoja tik kaip reprodukcija, atkuriamieji pavyzdžiai, suvenyrinė prekė. Išsakoma ir tokia nuomonė, kad šiandieniniam liaudies menui skirtina ir didžioji dalis pramoninio, masinio dizaino kūrinių, kurių autorystė ištirpsta tūkstantiniuose ir milijoniniuose tiražuose, neribotame globaliame panaudojime. Pavyzdys – kelio ženklai, su nedidelėmis modifikacijomis puošiantys viso pasaulio kelius. Kas jų autorius ar autoriai? Jie nebeegzistuoja, ženklai tampa kolektyvinės kūrybos, vartosenos ir savimonės reiškiniumi, senosios liaudies kūrybos analogu. Panašiai galima kalbėti ir apie architektūrą, masinę statybą, ištaisais kvartalais nusėdusią priemiesčius ir sodų teritorijas. Žinoma, tai diskusinis dalykas.

Vėl ir vėl tenka grįžti prie klasifikacinių skirstymų ir terminų vartosenos šiuolaikinėje situacijoje. Tartum viskas aišku – *profesionalusis menas* ir *liaudies menas, tautodailė*. Čia egzistuoja dvi išėities pozicijos: pagal išsilavinimą ir pagal darbą, kuris yra pagrindinis pragyvenimo šaltinis. Paprastai operuojama pirmuoju kriterijumi, o kalbant apie antrąjį kriterijų aiškėja, kad puodžiai-keramikai, dalis kalvių ir audėjų ir yra tikrieji profesionalai – savo amato, dailės, meno ar dar kaip kitaip įvardijami atstovai. O štai dailės akademijos atstovas, atsidėjęs administracinei, ūkinei ar kokiai kitai veiklai ir prie tapybos ar grafikos sugrįžtantis retomis atokvėpio minutėmis, nebesuspėjantis ir nebedalyvaujantis parodose, tampa dailės mėgėju, „sekmadieniniu“

dailininku, artimu tiems inžinieriams, gydytojams, pasirodantiems tautodailininkų parodose. Taigi profesionalumo, liaudiškumo, mėgėjiškumo, amatininkystės kategorijos susipina ir įvairiomis srovelėmis įsilieja į bendrąją kultūros panoramą. Primityvizmas, naivumas nebėra nepilnavertiškumo požymis, o lygiateisis vaizduojamosios dailės stilistikos raidos dalyvis.

Šiandieninio liaudies meno ir jo kūrėjų gretos iš kaimo persikėlė į miestus, tuo pačiu į savo erdves įtraukė ir nemažą dalį miesto amatininkų, įvairių profesijų žmonių. Praplatėjo tiek senosios-tradicinės, tiek ir naujovių – kaip liaudies meno samprata. Pvz., šalia senosios tradicinės medinės liaudies architektūros šliejasi ir miestelių, priemiesčių ir naujausieji sodų bendrijų statiniai. Atsirado terminas *architektūra be architektų*, kuri visais savo parametrais artima liaudies menui (Orvidų sodyba, K. Gendvilo sodyba Meškuičiuose, „Puodų namas“ Žagarėje ir kt.). Beje, tai pasaulinis reiškinys. Prisiminti ir tokie reiškiniai, kaip: *turgaus menas*, *parodinis liaudies menas*, *suvenyrai*. Iškyla ir svarstymo laukia toks klausimas: ar egzistuoja ir ar gali būti fotografija kaip liaudies meno objektas? Ne taip toli ir kompiuterinio meno profesionalumo ir mėgėjiškumo klasifikacija. Žinoma, kiekvienas iš šių klausimų inspiruoja specialių tyrimų poreikius.

Ir vis tik pagrindinės šiuolaikinio liaudies meno srovės, grupės, tendencijos yra dvi, į kurias sutelpa visi teminiai, žanriniai, technologiniai matmenys: tradicinis ir naujasis liaudies menas. Šios dvi srovės neretai siekia atskiro egzistavimo, vyksta ginčai, tačiau praktikoje paremia, papildoma viena kitą, užpildo bendras parodines erdves.

Tad koks šiandieninis liaudies meistras, tautodailininkas? Tai išsilavinęs, neretai turintis aukštąjį išsilavinimą žmogus, kuris didesnę ar mažesnę laisvalaikio dalį skiria kūrybai. Nemažai žmonių net keičia profesiją, tampa tautodailininkais, visą veiklą susieja su kūryba. Įvestas *meno kūrėjo* statusas tautodailininkus sulygina su visais šalies meno kūrėjais. Liaudies menas ir jo kūrėjai yra reikšminga gražesnės, tauresnės, dvasingesnės tautų ir valstybės raidos dalis.